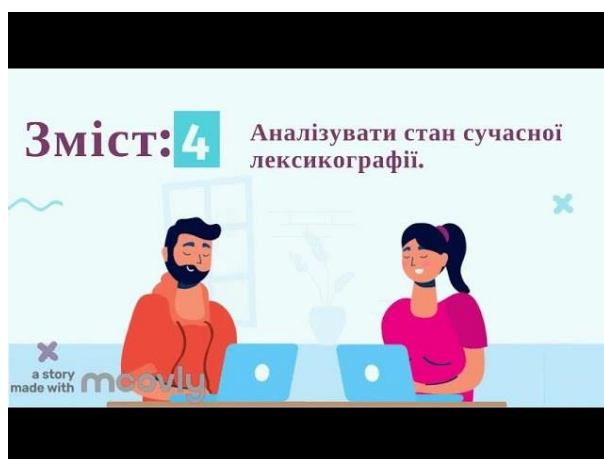

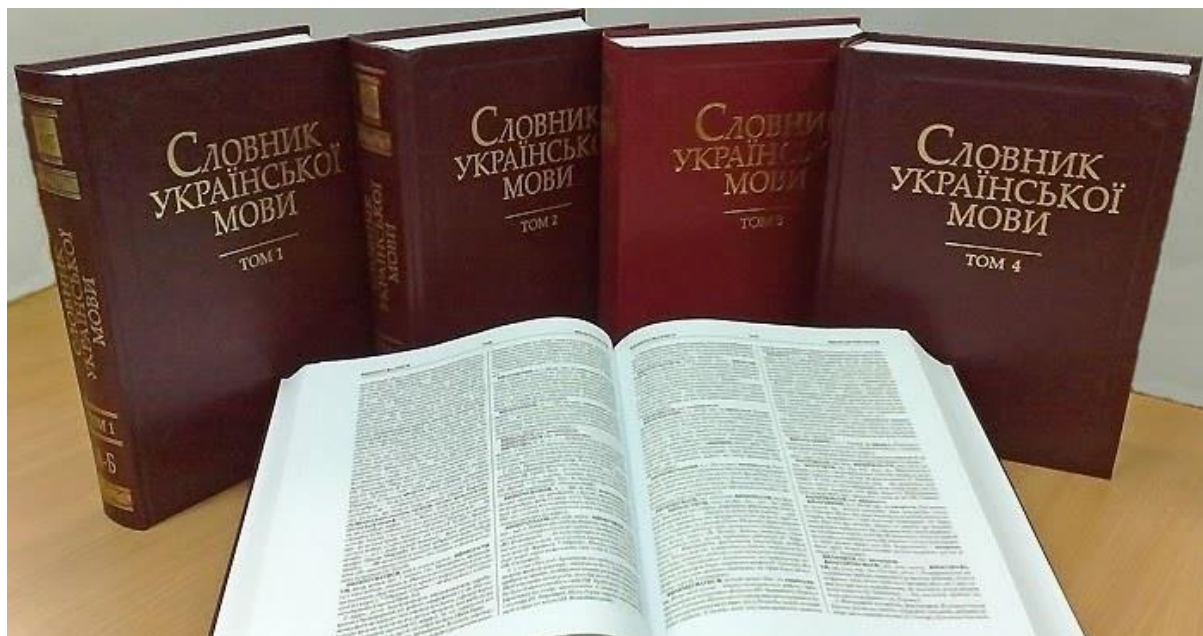

Лексикографія як синтез науки і мистецтва. Типологія словників.

Перегляньте відео за посиланням: <https://youtu.be/p1EP17iQcFA>

Не бійтесь заглядати у словник - це пишний яр, а не сумне провалля. Плекайте, як дбайливий садівник, достиглий овоч у Грінченка й Даля. М. Рильський

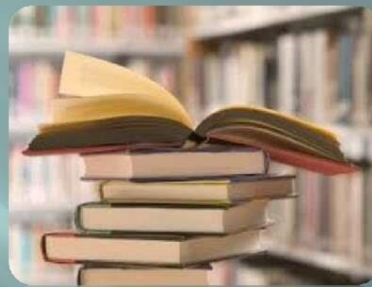
Лексикографія (від грец. λεξικογραφία (грец. λεξικόν — словник і грец. γράφω — пишу)), **словникарство** — розділ мовознавства, пов'язаний зі створенням словників та опрацюванням їх теоретичних засад. Це наука, що має практичне застосування.

Отже, **предметом лексикографії** є збирання слів тієї чи тієї мови, їх систематизація, опис словникового матеріалу.

Зміст поняття «**лексикографія**» складають як *теоретична лексикографія*, що включає теорію й історію створення словників, так і *практична лексикографія*, що має у своєму складі безпосереднє створення словників або первинних словникових матеріалів.

Словник - упорядкований в алфавітному чи тематичному порядку список заголовних слів, лексикографічно опрацьованих.

Таке довідкове видання містить впорядкований перелік мовних одиниць (слів, словосполучень тощо) з короткими їх характеристиками або характеристиками позначених ним понять або з перекладом на іншу мову.

Розділ мовознавства, пов'язаний зі створенням словників та опрацюванням їх теоретичних засад називається **лексикографією**.

Словники мають величезне значення у формуванні фахової й мовної компетенції майбутнього професіонала так, як включають усі необхідні відомості про сучасну мову:

пояснюють значення слів із точки зору їх уживання, терміни з тієї чи іншої галузі науки,

походження і розвиток слів;

подають правильний правопис і наголоси, правильну вимову;

пояснюють слова і терміни, засвоєні з інших мов та багато іншого.

Словники не лише дозволяють краще зрозуміти складні терміни й способи їхнього застосування, тлумачать значення слів інших мов, але й дозволяють дотримуватися основних законів логіки, серед яких є закон тотожності.

Структура словника:

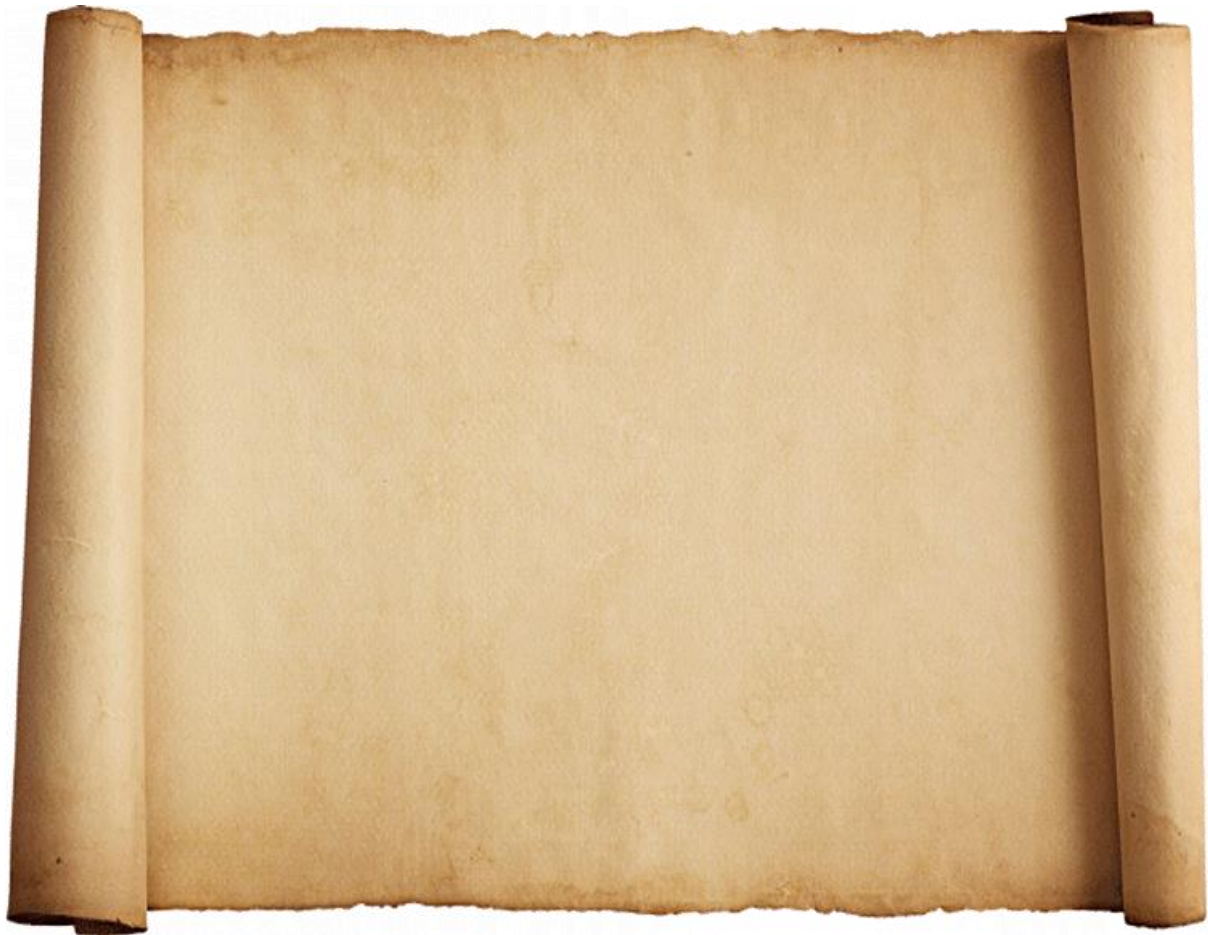
- принцип добору лексики,
- розташування слів, словникових статей;
- будова словникової статті.

Принципи розташування словникових одиниць і характер інформації про них безпосередньо зумовлюються типом і призначенням відповідної лексикографічної праці.

У словнику може тлумачитися значення описуваних одиниць, з'ясовуватись їх походження, наводиться інформація про правильність написання або вимови, подаватися переклад іншою мовою, висвітлюватись енциклопедична інформація про позначувані словами предмети, явища, наукові поняття тощо.

Будь-який словник у своїй основі має набір статей. Словниковою статтею є цілісний іменований інформаційний блок, присвячений одній темі, що виноситься в назву статті.

Становлення української лексикографії

Перші спроби лексикографічного опрацювання слова цілком слушно пов'язують з внутрішньорядковими і покрайніми **глосами** (гр. glossa – застаріле або малозрозуміле слово), якими пояснювалися насамперед грецькі й південнослов'янські слова. Глоси виконували перекладну, тлумачну чи етимологічну функції.

Такі лексикографічні праці відомі з XIII ст., наприклад **«Тълкованиіе неоудобъ познаваемомъ въ писаныхъ рѣчехъ» (1431 р.)**, де міститься аж 334 слова.

У 1596 р., вийшов перший друкований словник Лаврентія Зизанія Тутсановського, що містить 1061 церковнослов'янське слово, перекладене простою українською мовою. У **«Лексисі»** вперше наведені синонімічні ряди, пояснення, грецькі відповідники й джерела реєстрового слова.

Важливе значення в розвитку української лексикографії мав **«Лексиконъ славеноросскій и имень тълкованіє» Памви Беринди, що був виданий 1627 р. у Києві**. Словник складався з двох частин і містив 6982 слова – переклади церковнослов'янських термінів, імен, назв предметів і наук українською мовою.

Протягом XV—XVI ст. продовжувалася традиція використання глос для пояснення незрозумілих слів українськими відповідниками.

Із середини XVII століття розпочався новий етап у розвитку української лексикографії.

Мова змінила свою роль і виступала вже не як пояснююча, але як пояснювана. Першою з праць, в якій вжитий новий погляд, була рукописна переробка **«Лексису»** П. Беринди – **«Синоніма славеноросская»** невідомого автора. У **«Синонімах»** подається 5000 реєстрових російських слів із українськими або «словенськими» відповідниками. Вокабули розміщені за абеткою в початкових формах. У цей період виникали також багатомовні перекладні словники – **«Семисловний лексикон» (Пентагглоссон) 1714** – де латинським словам наводяться відповідники татарської, турецької, румунської, вірменської, української та грецької мов; **«Лексиконъ словенолатинскій»** та **«Лексиконъ латинскій»** Єпіфанія Славинецького, що налічують 27000 статей і належать до найдокладніших праць XVII століття.

До староукраїнського періоду належить також творчість І. Максимовича, який уклав латиноцерковнослов'янський словник **«Dictionarium latino-slavonum» (1724)**.

Із кінця XVIII ст. почався новий період у розвитку української лексикографії.

Однією з перших була **«Собраніє Малороссійскихъ словъ, содержащихся въ «Энеидѣ» (1798 р.)** додана до видання Енеїди. Вона містить 972 українського слова із російськими перекладами. Іншою працею з новоукраїнської літературної мови була **«Грамматика малороссійскаго нарѣчія» (1818 р.)**, метою якої було ознайомити громадськість з українською мовою.

Перший великий словник української мови уклав письменник і перекладач

П. Білецький-Носенко (1774 – 1856). Обсяг лексикографічної праці -рукописний «Словник української мови» - становить понад 20 тисяч словникових статей.

Велику цінність становить «Словарь української мови» (1907- 1909), укладений Б. Грінченком, який відзначається багатим переліком використаних джерел (етнографічні збірники, друковані твори письменників, попередні словники) та більшим опрацюванням слів.

Від початку XIX ст., значно активізувалася лексикографічна робота. Але жодний зі словників не був надрукований, передусім у зв'язку з політичними причинами. Подальший розвиток української лексикографії тісно пов'язаний із політичними й соціальними умовами. Україна залишалася під гнітом царизму і головним засобом боротьби виступала народна українська мова, що наприкінці XIX ст. досягла високого рівня.

Наприкінці XIX ст. значно зросла кількість російсько-українських словників, що ймовірно спричинила вплив Росії на території східної України, а також зацікавленість українців українською культурою. Саме тому виникла необхідність пояснити деякі слова – передусім йшлося про етнографізми, що були в цих мовах відмінними.

Велику цінність становить «Словарь української мови» (1907-1909), укладений Б. Грінченком, який відзначається багатим переліком використаних джерел (етнографічні збірники, друковані твори письменників, попередні словники) та більшим опрацюванням слів. За угодою з редакцією журналу «Киевская старина», яка протягом тривалого часу збирала лексичний матеріал, Б. Грінченко з 1902 р. розпочав редагування словника, робота над яким стала справжнім подвигом письменника і мовознавця. У словнику подано 68 000 слів.

Етапи розвитку лексикографії в Україні у XX столітті. 1917 – 30-ті роки

Головними інституціями, що проводили лексикографічну роботу, були Комісія для складання словника української живої мови при АН України й Інститут української наукової мови. Їх працівниками було розроблено перші теоретичні засади для укладання словників під назвою «Інструкція для складання словників».

Лексикографічну роботу цього періоду слід розподілити за мовною спрямованістю на:

- перекладні загальномовні українсько-російські словники:

о Словник української мови Д. Яворницького (1920, 8200 слів);

о Словарь української мови Б. Грінченка (1924).

- перекладні загальномовні російсько-українські словники:

- о Російсько-український словник С. Іваницького і Ф. Шумлянського (1918, 35000 слів);
- о Практичний російсько-український словник (1926);
- о Академічний словник або Російсько-український словник (1924-33), виданий АН України (наявністю значної кількості синонімів компенсував відсутність синонімічного словника).
- термінологічні словники: медичні, природничі, ботанічні, технічні тощо:
- о Словник ботанічної номенклатури (1928);
- о Практичний словник сільськогосподарської термінології (1931);
- о Філософський словничок (1920).
- інші типи словників, як наприклад:
- о Історичний словник українського язика (1930);
- о Німецько-український словник (1927).

Отже, протягом 1926 – 1932 рр. було видано понад 30 термінологічних словників.

1933 - 50-ті роки XX ст.

На другому етапі XX ст. значно зменшилася продукція нових словників і лексикографічна робота перебувала у застої. Така ситуація була спричинена репресіями проти української інтелігенції, боротьбою з українським буржуазним націоналізмом й уніфікацією української лексики. Українська мова не була прийнята як рівноправна і з боку СРСР їй були створені перешкоди на шляху до лексичної самостійності. Істотні зміни настали передусім у галузі термінології.

У 1934-35 рр. було випущено термінологічні бюлетені, словники для школи, орієнтовані на “найуживанішу, найпотрібнішу” лексику обох мов. У цих словниках закладено основні лексичні нормитодішньої й пізнішої української літературної мови, що здебільшого чинні й донині, за винятком низки явних русизмів («Російсько-український словник» (1948): безчасся, головокружіння, деревесина, новомісяччя, портянка, різвий, добро пожалувати та ін.) і деяких інших категорій слів і окремих слів, що викликають дискусії й дотепер.

Кінець 50-х – кінець 80-х років

Цей період характерний розширенням лексикографічної роботи через послаблення ідеологічного тиску. Виникла значна кількість словників різних типів. Із загальномовних варто назвати найповніший за тих часів «Українсько-російський словник» (1953-63), виданий за редакцією І. Кириченка. У ньому вміщено 121 690 українських реєстрових слів.

Від початку 90-х років

Більшість важливих подій, що відбулися від початку 90-х років, пов'язані зі становленням України як самостійної держави. У галузі лексикографії йдеться про активізацію словникової роботи, продовження лексикографічної практики й передусім повернення до традиційного українського словникарства. Зазначений період, крім того, характеризується прагненням до питомої української лексики без невластивих їй елементів.

Домашнє завдання

Підготуйте доповіді-презентації про відомих українських лексикографів:

- *Борис Грінченко,*
 - *Євген Желехівський,*
 - *Михайло Калинович,*
 - *Євген Тимченко,*
 - *Левко Полюга.*
-

Підготуйте доповідь-презентацію про історію та розвиток медичного словникарства у світі та в Україні.

СЛОВНИКИ ПОДІЛЯЮТЬ НА:

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ
описують світ, пояснюють явища, поняття, дають бібліографічні довідки про знаменитих (інколи й одіозних) людей, відомості про країни й міста, про видатні події тощо.

**ЛІНГВІСТИЧНІ –
словники слів**
Дають інформацію про слова.

УКРАЇНСЬКО-ЛАТИНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИЙ
МЕДИЧНИЙ
ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ
СЛОВНИК
АЯ

Енциклопедичні словники
поділяють на:

- **Загальні**
- **Спеціальні (або галузеві, тематичні)**

Типи словників

- Діалектні словники
- Етимологічні словники
- Зворотні словники
- Історичні словники (різновид тлумачного словника)
- Ономастичний словник
- Орфоепічний словник
- Орфографічний словник
- Перекладний словник
- Словник антонімів
- Словник епітетів
- Словник іншомовних слів

- Словник мови письменника
- Словник омонімів
- Словник паронімів
- Словник синонімів
- Словник скорочень
- Словник сполучуваності
- Словник топонімів
- Словотвірний словник
- Термінологічний словник
- Тлумачний словник

ТИПИ СЛОВНИКІВ

ОДНОМОВНІ

- ТЛУМАЧНІ;
- НЕОЛОГІЗМІВ;
- ІНШОМОВНИХ СЛІВ;
- ДІАЛЕКТНІ;
- СЛОВНИКИ МОВИ ПИСЬМЕННИКІВ;
- ІСТОРИЧНІ;
- ЕТИМОЛОГІЧНІ;
- СИНОНІМІЧНІ;
- АНТОНІМІВ;
- ОМОНІМІВ;
- ПАРОНІМІВ;
- ФРАЗЕОЛОГІЧНІ;
- ОРФОГРАФІЧНІ;
- ОРФОЕПІЧНІ та інші

БАГАТОМОВНІ

У словниках цього типу (перекладних) дається не пояснення значень слів, а переклад, тобто слово-відповідник іншої мови.

